

ANKARA ETNOĞRAFYA MÜZESİ KOLEKSİYONUNDAKİ KIRŞEHİR SECCADE HALILARI: MOTİF VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ*

ÇİĞDEM KARAÇAY**

ÖZ

Bu makalenin konusu, Ankara Etnoğrafya Müzesi Koleksiyonunda yer alan Kırşehir seccade halılarının motif ve kompozisyon özellikleri üzerinedir. Kırşehir 18. yüzyıldan itibaren Anadolu Türk halı sanatının zenginliğine katkı sağlayan önemli dokuma merkezlerindedir. Kırşehir'e ait çok sayıda halının günümüze ulaşması yörede dokumacılık faaliyetlerinin yoğun olduğunu göstermektedir. Bugün Türkiye'de hemen hemen her müzede Kırşehir halısına rastlamak mümkündür. Günümüze ulaşan Kırşehir halılarının sayıca fazla olması memnuniyet verici olmakla birlikte eserlerin Türkiye'de ve yurt dışında farklı müzelerde ve çeşitli koleksiyonlarda bulunması bu halıları topluca ele alarak değerlendirmeyi ve Kırşehir halıları ile ilgili kesin ifadeler kullanmayı zorlaştırmaktadır. Bu sebeple müzelerde ve özel koleksiyonlarda yer alan Kırşehir halılarını mümkün olduğunca gün ışığına çıkararak belgelemek, bu halıların üslup özelliklerini ortaya koymak hususunda önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında Ankara Etnoğrafya Müzesinden gerekli izinlerin alınmasının ardından müze envanter defterleri dikkatle taranarak Kırşehir yöresine ait halılar tespit edilmiştir. Tespit edilen halıları yerinde incelemek sureti ile gözlem fişlerine özellikleri ile ilgili gerekli bilgiler aktarılmıştır. Halıları görsel açıdan belgelemek amacı ile fotoğrafları çekilmiştir. Katalog çalışması yapılmıştır. Buna göre Ankara Etnoğrafya Müzesi Koleksiyonunda yer alan Kırşehir halıları seccade

* Bu çalışma Prof. Dr. Gül Tunçel danışmanlığında 2011 tarihinde tamamlanan "Ankara Etnoğrafya Müzesindeki Kırşehir Halıları" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Dr. Öğretim Üyesi, Hitit Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Resim Bölümü

e-posta: cigdemkaracay@hitit.edu.tr / ORCID: 0000-0002-0218-4785

Makale Türü: Araştırma Makalesi / DOI: <https://doi.org/10.32704/akmbaris.2023.184>

Makale Gönderim Tarihi: 13.08.2023 / Makale Kabul Tarihi: 11.12.2023

Karaçay, Çiğdem (2023). Ankara Etnoğrafya Müzesi Koleksiyonundaki Kırşehir Seccade Halıları: Motif ve Kompozisyon Özellikleri. *ARIŞ*, Aralık – Sayı: 23, s. 21-44

türündedir ve ekseriyetle mihrap tasvirlidir. Mihrap nişinde en çok tasvir edilen motifler; stilize bitkisel motifler, manzara tasvirleri ve kandildir. Mihrap nişinin süslemesiz olduğu örnekler mevcuttur. Kırşehir seccade halılarında birer süsleme alanı olan mihrap köşeleri, mihrabın altında ve üstünde bulunan dikdörtgen çerçeveler ve bordürlerde bitkisel motiflerin hâkim olduğu görülmektedir. Ankara Etnoğrafya Müzesi dışındaki müze ve koleksiyonlarda motif ve kompozisyon özellikleri açısından Kırşehir seccade halılarının farklı örnekleri bulunmaktadır. Bu husus Kırşehir seccade halıları ile ilgili kesin ifadeler kullanma konusunda ihtiyatlı davranmayı gerektirmektedir. Bunun yanı sıra Kırşehir seccade halıları ile ilgili her çalışma daha fazla esere ulaşmayı mümkün kılarak, genel üslup özelliklerini ortaya koymak açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Kırşehir, seccade halısı, mihrap, tasvir, motif*

KIRŞEHİR PRAYER RUGS IN THE ANKARA ETHNOGRAPHIC MUSEUM COLLECTION: FEATURES OF MOTIF AND COMPOSITION

ABSTRACT

The subject of this article is the motif and composition features of Kırşehir prayer rugs in the Ankara Ethnography Museum Collection. Within the scope of the study, after obtaining the necessary permissions from the Ankara Ethnography Museum, the museum inventory books were carefully scanned and rugs belonging to the Kırşehir region were determined. By examining the detected prayer rugs in the museum, the necessary information about their properties was transferred to the observation slips. Photographs were taken to document the prayer rugs visually. A catalog study was carried out with the information obtained. According to this information, Kırşehir rugs in the Ankara Ethnography Museum Collection are of the prayer rug type and are mostly depicted as a mihrab. The most depicted motifs from the mihrab niche; stylized floral motifs, landscape depictions and oil lamps. Apart from the mentioned motifs, there are examples where the mihrab niche is unadorned. In Kırşehir prayer rugs, it is seen that the corners of the mihrab, which are ornamental areas, the rectangular frames and borders above and below the mihrab are dominated by floral motifs. There are different examples of Kırşehir prayer rugs in terms of motif and composition features in museums and collections other than Ankara Ethnography Museum. This issue requires caution in using definitive statements about Kırşehir prayer rugs. In addition, every study on Kırşehir prayer rugs is important in terms of revealing the general stylistic features by making it possible to access more works.

Key Words: *Kırşehir, prayer rug, mihrab, description, pattern*

GİRİŞ

Türk halı sanatında seccade halıları motif ve kompozisyon özellikleri açısından ayrı bir grup teşkil etmektedir. Günümüze ulaşan en erken tarihli seccade halıları 15. yüzyıla aittir. 16. yüzyılda Saray seccadeleri ve Uşak seccadeleri motif ve kompozisyon özellikleri açısından Türk halı sanatında yeni üslupların doğmasına zemin hazırlamıştır. 17. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu’da Gördes ve Kula başta olmak üzere Anadolu’da birçok dokuma merkezi yöreye has motifleri ile estetik değeri yüksek eserler ortaya koymuştur. Bu merkezlerden biri Kırşehir’dir.

Kırşehir halılarının geçmişi hakkında bilgimiz kısıtlıdır. Ulusal ve uluslararası müzeler ve özel koleksiyonlarda Kırşehir halısı olarak tanıtılan örnekler ışığında Kırşehir halılarının geçmişinin 17. veya 18. yüzyıllara uzandığı bilinmektedir (Deniz, 1984: 25). Dokunduğu tarihe kompozisyonda yer verilen bir Kırşehir seccade halısı bu açıdan oldukça önemlidir. Halının tabanlık bölümünde eski yazı ile H. 1220 (M. 1805) yılı okunmaktadır (Butterweck ve Orasch, 1986: levha no.113). Söz konusu halıda manzara tasviri görülmektedir. Manzaralı halılar Batılılaşma sürecinin getirisini olarak Anadolu Türk halı sanatında 19. yüzyıl itibari ile görülmeye başlanır. Günümüze ulaşan manzaralı halıların büyük kısmı Kırşehir yöresine aittir. Türk halı sanatına yeni giren bir kompozisyonu 19. yüzyılın ilk çeyreğinde muazzam bir şekilde halıya aktaran Kırşehirli dokumacıların 19. yüzyıldan daha erken tarihlerde halı dokuduğu muhakkaktır. Kırşehir yöresine ait çok sayıda halının günümüze ulaşması bu öneriyi güçlendirmektedir.

Bugün Türkiye’de hemen hemen her müzede Kırşehir halısına rastlamak mümkündür. Müze envanter kayıtları, halı koleksiyonları içerisinde en büyük paya sahip yörenin Kırşehir olduğunu göstermektedir. Bu husus geçtiğimiz 200 yıl süresince Kırşehir’de dokumacılık faaliyetlerinin oldukça yoğun olduğunu ortaya koymaktadır. Günümüze ulaşan Kırşehir halılarının sayıca fazla olması memnuniyet verici olmakla birlikte eserlerin Türkiye’de ve yurt dışında farklı müzelerde ve çeşitli koleksiyonlarda bulunması bu halıları topluca ele alarak değerlendirmeyi ve Kırşehir halılarının genel üslup özellikleri ile ilgili kesin ifadeler kullanmayı zorlaştırmaktadır. Bu sebeple Kırşehir halıları ile ilgili her çalışma daha fazla esere ulaşmayı mümkün kılarak, motif ve kompozisyon özellikleri açısından farklı örnekleri görmeye imkân vermektedir.

Kırşehir halıları ile ilgili en erken tarihli ve kapsamlı çalışma Prof. Dr. Bekir Deniz’e aittir¹. 1980’li yıllarda Kırşehir’de gerçekleştirdiği saha çalışmaları esnasında yöre halkı ile mülakatlar gerçekleştirerek, ulaştığı bilgi, belge ve fotoğraflarla Kırşehir halılarını yayınlarında tanıtmıştır. (Deniz, 1984; Deniz, 1986; Deniz, 1997; Deniz, 2000). Prof. Dr. Bekir Deniz’in Kırşehir halıları ile ilgili yayınlarında aktardığı bilgiler ışığında, Kırşehir halıları ile ilgili yapılacak her çalışma, sayıca fazla ve coğrafi açıdan dağınık bulunan bu eserlerin ortak özelliklerinin belirlenmesine katkı sağlayarak, Anadolu Türk halı sanatı içerisindeki rolünü ortaya koymak açısından önem teşkil etmektedir.

Bu makalenin konusu, Ankara Etnoğrafya Müzesi Koleksiyonunda yer alan Kırşehir seccade halılarının motif ve kompozisyon özellikleri üzerinedir. Müzeden gerekli izinlerin alınmasının ardından müzede gerçekleştirilen çalışma kapsamında öncelikle envanter defterleri incelenmiş ve müze koleksiyonunda 36 Kırşehir seccade halısı tespit edilmiştir². Büyük kısmı depoda, çok azı teşhirde bulunan halılar yerinde incelenmek suretiyle gözlem fişlerine gerekli bilgiler aktarılmıştır. Halıları belgelemek amacıyla fotoğrafları çekilmiştir. Halılar için katalog

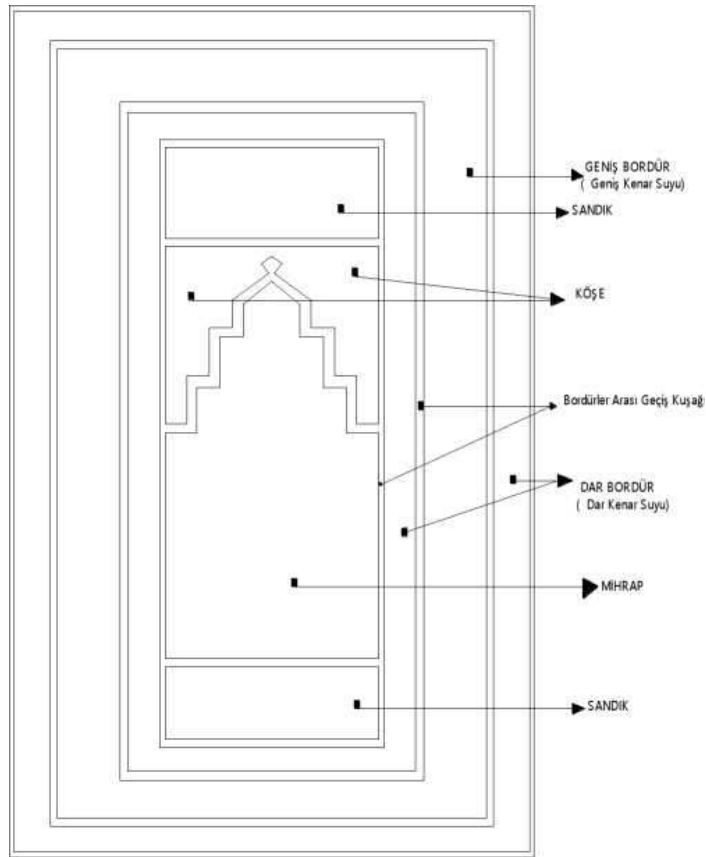
- 1 “Ankara Etnoğrafya Müzesindeki Kırşehir Halıları” başlıklı yüksek lisans tezini hazırladığım 2010 yılında, Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde dekanlık görevini yürüten ve yoğun çalışma temposuna rağmen yüksek lisans tezime zaman ayıran, bilgi, belge ve tecrübelerini benimle paylaşan, kütüphanesini açan ve tezin tamamlanmasına büyük katkı sağlayan Prof. Dr. Bekir Deniz’i saygı, sevgi ve rahmetle anıyorum.
- 2 Kırşehir yöresinde seccade halılarının yanı sıra, karyola halısı, sedir halısı, minder ve yastık gibi kullanım yerlerine göre halı çeşitleri dokunmaktadır (Deniz, 1984: 54-56).

oluşturulmuştur. Bu çalışmada, örneklem olarak seçilen 18 Kırşehir seccade halısına yer verilmiştir. Halılar geleneksel Anadolu Türk halı sanatı içerisindeki yerinin belirlenmesi amacıyla sanat tarihi araştırma yöntemleri esas alınarak incelenmiştir. Üslup özellikleri ortaya konmuştur. Anadolu’da farklı dokuma merkezleri ile etkileşimine değinilmiştir. Ankara Etnoğrafya Müzesi dışındaki müze ve koleksiyonlarda bulunan Kırşehir seccade halılarının motif ve kompozisyon özellikleri açısından farklı örneklerine yer verilmiştir. Türkiye’de daha pek çok müze ve koleksiyonda incelenmeyi bekleyen Kırşehir seccade halısı bulunduğu göz önüne alınarak yöre halıları hakkında genel kaniya varmak konusunda ihtiyatlı davranılmıştır.

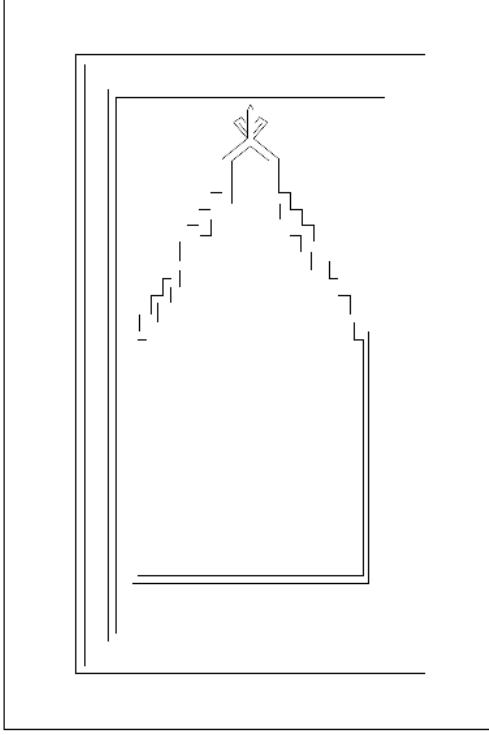
ANKARA ETNOĞRAFYA MÜZESİNDEKİ KIRŞEHİR SECCADE HALILARI

Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen Kırşehir halılarının tamamı seccade türündedir. 19. ve 20. yüzyıllara aittir. Türk düğüm tekniği ile dokunmuştur. 19. yüzyıla tarihlendirilen halılarda kullanılan malzeme yündür. Renklendirmede bitkisel boya kullanılmıştır. 20. yüzyıla ait halılarda ise atkı ve çözgü ipliğinde yün malzemenin yerini pamuk alırken, bitkisel boyaların yerini kimyasal boyalar almıştır. Halılarda en karakteristik renk kırmızıdır. Mihrap nişinde zemin rengi olarak çok tercih edilen kırmızı, motiflerde de yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırmızının yanı sıra, beyaz, siyah, gri, kahverengi, krem, yeşil, mavi ve sarı renkler kullanılmıştır.

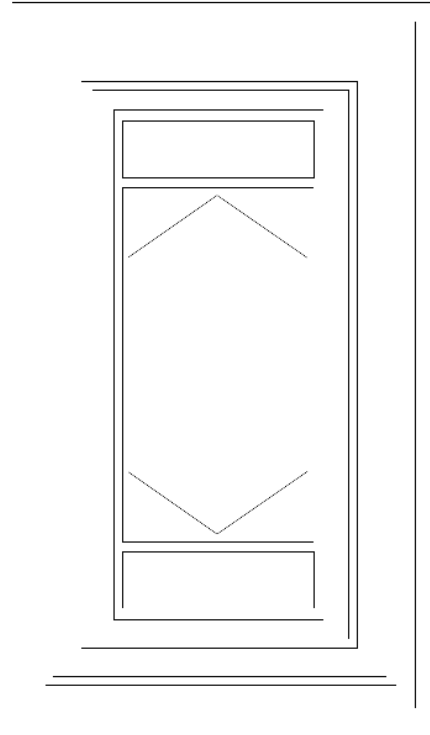
Kırşehir seccade halıları tasarım açısından en genel ifadeyle; sayı açısından değişkenlik gösteren enli ve dar bordürler, bordürler arasında ince kuşaklar, zeminde tek yönlü veya çift yönlü mihrap tasviri, mihrap kemerinin iki yanında kalan üçgen boşluklar (köşe), mihrabın üzerinde ve altında yer alan dikdörtgen çerçevelerden oluşmaktadır (Çizim 1).

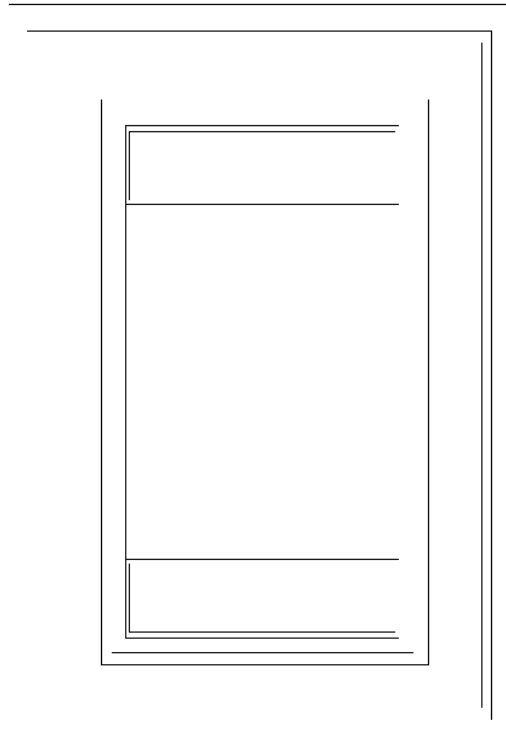
Çizim 1: Kırşehir seccade halısı

Çizim 2: Kırşehir seccade halısı tek yönlü mihrap tasvirli

Çizim 3: Kırşehir seccade halısı çift yönlü mihrap tasvirli

Çizim 4: Kırşehir seccade halısı (mihrap tasviri olmayan)

Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen Kırşehir seccade halıları ekseriyetle zeminde tek yönlü veya çift yönlü mihrap tasvirlidir. Çift yönlü mihrap, halının her iki kısa kenarında simetrik yer alan mihrap kemerleri ile betimlenmektedir. Tek yönlü mihrap tasvirli eserlerde mihrap etrafı birkaç sıra kontur ile vurgulanmaktadır. Mihrabın üzerinde ve altında dikdörtgen çerçeveler yer almaktadır. Mihraplı halılarda; mihrap nişi, köşeler, dikdörtgen çerçeveler ve bordürler birer süsleme alanıdır (Çizim 2, 3).

Ankara Etnoğrafya Müzesindeki Kırşehir seccade halılarında sayı az olmakla birlikte zeminde mihrap tasviri olmayan örnekler vardır. Bu halılarda kompozisyon zemine tasvir edilmektedir. Zemin etrafı ince bir kontur veya bordür ile çevrelenmektedir. Mihrap kemeri olmamasından kaynaklı bu halılarda köşe bölümü bulunmamakta, halının alnlık ve tabanlık bölümlerinde dikdörtgen çerçeveler yer alabilmektedir (Çizim 4).

Mihrap Tasvirli Kırşehir Seccade Halıları

Ankara Etnoğrafya Müzesi koleksiyonundaki Kırşehir seccade halıları ağırlıklı olarak zeminde tek yönlü mihrap tasvirlidir. Bu eserlerde mihrap ve özellikle mihrap kemerinin farklı şekillerde tasvir edildiği görülmektedir. Müze koleksiyonunda yer alan halılarda esas olarak iki farklı form yaygındır. Bu formlardan ilki mihrap kemerinin basamak şeklinde daralarak yükselmesi ve basamakların birleştiği noktada elibelinde, çengel, eşkenar dörtgen, ok gibi farklı motiflerle nihayetlenmesidir. Mihrap kemeri basamak şeklinde daralarak yükselen halılarda, mihrap etrafının birkaç sıra kontur ile vurgulanması karakteristiktir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı, Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 25473, 99x143 cm.

Fotoğraf 2: 19. yüzyıl Kırşehir seccade halısı, Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 23118, 113x170 cm.

Tek yönlü mihraplı Kırşehir seccade halılarında bir diğer yaygın form mihrap kemerinin düz birleşmesidir. Mihrap, halının iki uzun kenarında ve mihrap kemerinde dar bir bordür ile çevrelenmektedir. Bordür boyunca zikzak şekiller oluşturarak yinelenen, stilize dal olarak tanımlayabileceğimiz motifin her iki yanına şaşırtmalı olarak tasvir edilen stilize çiçek motifleri kompozisyonun en genel tanımıdır. Bordür mihrabın altı kısmında, takriben tabanlık olarak adlandırılan bölümde, mihrap nişine bir kapı gibi açılmaktadır. İncelenen eserler bu halıların ekseriyetle mihrap nişinde manzara tasviri olan halılar olduğunu göstermektedir. Bu eserlerde mihrabın iç ve dış kısmı bir sıra stilize karanfil motifleri ile vurgulanmaktadır (Fotoğraf 2).

Çift yönlü mihraplı Kırşehir seccade halılarında mihrap kemerleri esas olarak iki farklı formda tasvir edilmektedir. Bu formlardan ilki mihrap kemerinin düz birleşmesidir. Bu eserlerin karakteristik özelliği mihrap tasvirinin iç kısmını testere dişine benzer bir bordürün çevrelemesidir (Fotoğraf 3). Diğer formda, aynı tek yönlü mihrap tasvirli eserlerde olduğu gibi, ancak bu defa her iki yönde yer alan mihrap kemerleri basamak şeklinde daralarak yükselmekte ve birleşmektedir. Bu eserlerde mihrap etrafı birkaç sıra kontur ile vurgulanmaktadır (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 3: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı, Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 15269, 86x133 cm.

Fotoğraf 4: 19. yüzyıl Kırşehir seccade halısı, Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 25466, 110x167 cm.

Ankara Etnoğrafya Müzesi koleksiyonundaki çift yönlü mihrap tasvirli Kırşehir seccade halılarında sayı az olmakla birlikte bir form daha tespit edilmiştir. Geç döneme ait bu halılarda mihrap tasviri, halı zemininde her iki yanda yer alan sütunlar ve bu sütunların taşıdığı mihrap kemerlerinden müteşekkildir. Mihrap kemerleri, testere dişi şeklindedir ve kemerlerin birleştiği nokta fiyonk motifleri ile nihayetlenmektedir (Fotoğraf 5). Sütunlu veya marpuçlu Gördes seccade halılarına 20. yüzyılda Barok Gördes³ kimliği kazandıran mihrap tasvirlerinin etkisi bu halılarda hissedilmektedir. Bu eserlerde mihrap tasviri, halı zemininde uzun kenarlarda yer alan sütunlar ile asılı ve iki yanın açılan perde görünümünde mihrap kemerinden müteşekkildir (Karaçay, 2019: 59). Kırşehir seccade halılarında mihrap tasvirinde görülen bu form 20. yüzyıl Gördes seccade halılarının etkisinde şekillenmiştir.

³ Sultan Abdülmecid döneminde ortaya çıkan bu halılar halk arasında "Mecid Gördes", uluslararası kaynaklarda "Barok Gördes" ismiyle tanınmaktadır (Deniz, 1986a: 15). Bu isimlerin yanı sıra "Mecid Gördes" ve "Kızıl Gördes" olarak da adlandırılırlar (Bilgin, 1983: 69).

Mihraplı Kırşehir seccade halılarında bir süsleme alanı olan mihrap nişinde tasvir edilen kompozisyon ağırlıklı olarak bitkiselidir. Özellikle çift yönlü mihraplı halılarda halının ortasındaki göbek (madalyon) motifi karakteristiktir. Bu motif Kırşehir yöresinde halk arasında “top” ismi ile bilinmektedir (Deniz, 1984: 51; Deniz, 1997: 150). Kompozisyon mihrap nişinin tam merkezinde yer almaktadır. İnce bir kontur ile vurgulanan, eşkenar dörtgene yakın bir form kazanan motif, stilize çiçek ve yaprak motifleri ile dolguludur. Motif halının kısa kenarlarında stilize birer çiçek motifi ile nihayetlenmektedir (Fotoğraf 3, 4). Özellikle çift yönlü mihraplı halılarda bu motifin tasvir edilmesi seccade halılarında yön belirtmeksizin uygulanabilen kolay bir motif olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

Göbek motifi, Gördes ve Kula seccade halılarında da yaygındır. Fakat motifin Batı Anadolu halı merkezlerine özgü olduğunu söylenemez. İç Anadolu halı merkezlerinin çoğunda kullanılan bu motif yöreler arası farklılıklar göstermektedir. Anadolu Türk halısında kullanılan göbek motifi Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan’da da kullanılmakta ve dokunan halılar göbek şekline göre isimlendirilmektedir (Deniz, 2000: 180; Cumaniyazova, 1999: 143-147).

Fotoğraf 5: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 9878,
95x118 cm.

Fotoğraf 6: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 25474,
98x161 cm.

Bazı eserlerde göbek motifinin farklı tasvir edildiği görülmektedir. Göbek motifi eşkenar dörtgene yakın değil, bilakis tam bir eşkenar dörtgen formundadır. Eşkenar dörtgenin iç kısmı stilize çiçek motifi dolguludur. Etrafı ise Kırşehir yöresi halılarına özgün olmayan farklı formda bir çiçek motifi ile vurgulanmaktadır (Fotoğraf 6). Bahsi geçen çiçek motifi Milas ve Döşemealtı halıları için karakteristiktir. Milas yöresinde halk arasında “turunç” ismiyle anılan göbek motifi eşkenar dörtgen şekilli süslemeler, dal ve yapraklarla birlikte tasvir edilmektedir (Deniz, 2000: 44), (Fotoğraf 7). Döşemealtı halılarında ise zeminde tasvir edilen ağaç motifinin kollarına turunç çiçeği, halıya da “dallı halı” adı verilmektedir (Deniz, 2000: 95), (Fotoğraf 8). Kırşehir halısında betimlenen motif Milas halılarında görülen motifle üslup açısından daha benzerdir.

Fotoğraf 7: 18. yüzyıl Milas halısı
(Türk El Dokumaları Halı Kataloğu)

Fotoğraf 8: 20. yüzyıl Döşemealtı halısı
(Türk El Dokumaları Halı Kataloğu)

Mihrap nişinde bitkisel süslemeye bir diğer örnek göbek motifi olmaksızın stilize çiçek ve yaprak motiflerinden müteşekkil kompozisyonudur. Stilize karanfil ve lale motiflerinin başat olduğu bir çiçek demeti mihrap nişinde düşey olarak tasvir edilmektedir (Fotoğraf 9).

Mihrap nişinde tasvir edilen bitkisel kompozisyona dahil olan ejder figürlü bir örnek ise dikkat çekicidir. Mihrap nişinde eşkenar dörtgene yakın motifin düşey kesimleri stilize çiçek motifleri, yatay kesimleri ejder figürleri ile betimlenmiştir. Kırşehir halılarında dikdörtgen çerçevelerde yer alan ejder figürünün bu eserde sembolik anlamına mukabil mihrap nişinde tasvir edildiği görülmektedir (Fotoğraf 10, 10a).

Kırşehir seccade halılarında mihrap nişinde görülen bir diğer kompozisyon manzara tasvirleridir. Manzara tasvirli halılarda mihrap nişini içten, dıştan veya hem içten hem dıştan bir sıra stilize karanfil motifleri çevrelemektedir. Manzara tasvirleri mihrap nişinde üst üste birkaç defa simetrik konumlanmaktadır. Yatay manzara kompozisyonu; şematik iki ya da üç ev motifi, ev motiflerinin aralarında stilize ağaçlar ve ön planda kompozisyonu tamamlayan bahçe motifinden müteşekkildir (Fotoğraf 2, 2a, 20).

Fotoğraf 9: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı, Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 25484, 105x150 cm.

Fotoğraf 10: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı, Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 25471, 105x168 cm.

Fotoğraf 10a: Fotoğraf 10'dan detay, mihrap nişinde ejder tasviri

Fotoğraf 2a: Fotoğraf 2'den detay, mihrap nişinde manzara tasviri

Anadolu Türk halı sanatında manzara tasvirli halı sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Bu halılar en çok Kırşehir yöresinde dokunmuştur. Kırşehir yöresini Kula takip etmektedir. Lâdik'te de manzara tasvirli halı olmakla birlikte sayıca az olması bakımından genel bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Kırşehir'de mihrap tasvirli halılarda mihrap nişinde, mihrap tasviri olmayan halılarda zeminde, üst üste simetrik birkaç sıra yatay manzara tasvirleri tekrarlanmaktadır⁴. Manzaralı Kırşehir halıları ile Kula halıları arasındaki en önemli fark, Kula'da manzara tasvirlerinin iki yana çekilerek verilmesidir (Fotoğraf 11). Bunun yanı sıra manzarada tasvir edilen şematik ev ve stilize ağaç motifleri sayı ve üslup açısından farklılık sergilemektedir. Lâdik yöresinde manzara tasvirli halı sayısı çok azdır. Mevcut örnekler ise Kırşehir örneklerine benzemektedir. Manzaralı halılar ile ilgili genel bir değerlendirme yapmayı mümkün kılan yöre Kırşehir'dir. 19. yüzyılın başlarından itibaren ağırlıklı olarak Kırşehir'de dokunan manzara tasvirli halılar Anadolu'da bu dönemde yoğunlaşan batı etkilerini motif ve kompozisyon özellikleri açısından yansıtmaktadır (Karaçay, 2023).

⁴ Ankara Etnoğrafya Müzesindeki Kırşehir seccade halılarında, tek yönlü mihraplı halılarda mihrap nişinde, zeminde mihrap tasviri olmayan halılarda doğrudan zeminde manzara tasviri görülmektedir. Ancak Kırşehir halılarında çift yönlü mihraplı eserlerde de manzara tasviri vardır (Karaçay, 2016).

Fotoğraf 11: 19. yüzyıl Kula seccade halısı,
Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 9211,
122x181 cm.

Fotoğraf 12: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 25486,
110x158 cm.

Kırşehir seccade halılarında mihrap nişinde tasvir edilen bir diğer kompozisyon mihrap kemerine asılı kandil motifidir. Kandil motifi bazı eserlerde mihrap nişini dolduracak büyüklükte bazı eserlerde mihrap kemerinde sabit sembolik tasvir edilmektedir (Fotoğraf 5, 12).

Asıl amacı ışık vererek bulunduğu alanı aydınlatmak olan kandil, yaydığı ışık ve aydınlık (nûr) sebebiyle zaman içerisinde Türk İslam Sanatında manevi değer kazanmıştır. Bu özellik kandildeki ateşin “nur”a çevrilmesinden kaynaklanmaktadır (Aksel, 2010: 32). Türk halı sanatında seccade halılarında sembolik anlamına mukabil kandil motifi dokumak zaman içerisinde gelenek halini almıştır (Deniz, 2000: 198-199).

Kandil motifi Kırşehir seccade halılarının yanı sıra Anadolu'nun diğer dokuma merkezlerinde de görülmektedir. 19. yüzyıla ait bir Niğde seccade halısında mihrap kemerinde sembolik tasvir edilen kandil (Fotoğraf 13), 19. yüzyıla ait bir Avanos halısında mihrap kemerinden mihrap nişine zincirle uzanmakta ve nişi doldurmaktadır (Fotoğraf 14).

Fotoğraf 13: 19. yüzyıl Niğde Halısı
(Türk El Dokumaları Halı Kataloğu)

Fotoğraf 14: 19. yüzyıl Avanos Halısı
(Türk El Dokumaları Halı Kataloğu)

Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen bir Kırşehir seccade halısı mihrap nişinde elibelinde motifi, kuş figürleri ve İran’da “boteh”, Azerbaycan’da “buta” olarak adlandırılan bitkisel kökenli motiflerden oluşan kompozisyonu açısından dikkat çekicidir (Fotoğraf 15, 15a). Elibelinde motifi Türk halı sanatında yaygın olarak kullanılan bir motiftir. En genel tanımıyla; tepe noktasında dışa doğru uzanan karşılıklı iki çengel bulunan bir üçgen biçiminde dokunur (Sözen ve Tanyeli, 1992: 76). Anadolu’da pek çok dokuma merkezinde tasvir edilen motif farklı yörelerde farklı isimlerle anılmaktadır (Erbek, 1987: 7; Kırzioğlu, 1995: 63; Deniz, 2000: 183). Bu eserde mihrap nişinde, nişi tamamen doldurur şekilde tasvir edilmesi açısından ilgi çekicidir. Kuş figürü de halı sanatında tasvir edilen motiflerdendir. İnsan ruhunu temsil ettiğine inanılan kuş figürüne Türk sanatında pek çok manevi anlam yüklendiği görülmektedir (Aksel, 2010: 60-70). Eserde mihrap nişinde tasvir edilen bir diğer motif, bitkisel kökenli, İran’da “boteh”, Azerbaycan’da “buta” olarak bilinen motiftir. Farsçada yaprak demeti veya çalı yığını anlamına gelen motif en genel formuyla stilize bir yaprağı andırmaktadır. 18. yüzyıldan itibaren İran ve Azerbaycan halı sanatı başta olmak üzere geniş bir coğrafyada görülmektedir (Fotoğraf 16). Kırşehir yöresine ait bu halıda geometrik karakterde bir görünüm sunmaktadır. Motif, Anadolu Türk halı sanatında özellikle Kırşehir yöresi halılarında mihrap nişinde ve mihrap köşelerinde görülmektedir (Karaçay, 2022: 128-148).

Fotoğraf 15: 20. yüzyıl Kırşehir halısı,
Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 16696,
102x153 cm.

Fotoğraf 16: 19. yüzyıl Dağıstan halısı
(Formenton)

Fotoğraf 15a: Fotoğraf 15'ten detay,
mihrap nişinde kuş ve boteh motifi

Fotoğraf 16a: Fotoğraf 16'dan detay,
boteh/buta motifi

Fotoğraf 17: 17. yüzyıl Manisa (Gördes) Halısı, (Türk El Dokumaları Halı Kataloğu)

Kırşehir seccade halılarında mihrap nişinin süslemesiz olduğu örnek sayısı fazladır. Mihrap nişinin boş bırakılması, Anadolu’da diğer halı merkezlerinde dokunan tek yönlü mihraplı seccade halılarında sıklıkla görülmektedir. Özellikle Manisa’nın iki önemli dokuma merkezi Gördes (Fotoğraf 17) ve Kula’da, Orta Anadolu halı merkezlerinde süslemesiz mihrap nişi yaygındır.

Mihrap Köşeleri

Kırşehir seccade halılarında bir diğer süsleme alanı mihrap kemerinin iki yanında yer alan üçgen boşluklardır. Mihrap köşeleri olarak tanımlayabileceğimiz bu alanların Anadolu halısında ortaya çıkışı 16. yüzyıldır (Deniz, 2000: 34-35). Tek yönlü mihraplı halılarda iki köşe mevcut iken çift yönlü mihraplı halılarda, halının her iki kısa kenarında yer alan mihrap kemerlerinden kaynaklı sayı dört olmaktadır.

Kırşehir seccade halılarında mihrap köşelerini süsleyen motifler çeşitlilik göstermektedir. En yaygın kompozisyon küçük noktasal motiflerle bu alanın doldurulmasıdır (Fotoğraf 4, 4a, 9). Bu motife yörede “sinek” adı verilmektedir (Deniz, 1984: 48). Kompozisyon çift yönlü mihraplı halılarda daha çok görülmektedir. Sinek motifi bazı eserlerde özgün üslubundan uzaklaşarak oldukça küçük stilize çiçek motifleri şeklinde tasvir edilmektedir (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 4a: Fotoğraf 4'ten detay,
mihrap köşelerinde sinek motifi

Fotoğraf 1a: Fotoğraf 1'den detay,
mihrap köşelerinde devetabanı motifi

Kırşehir'in yanı sıra Batı Anadolu'nun iki önemli dokuma merkezi Gördes ve Kula'da bahsi geçen figür sıklıkla tasvir edilmektedir. Bu figürün yer aldığı Gördes halıları "Sinekli Gördes" (Deniz, 1986a: 15), Kula halıları ise "Sinekli Kula" (Anmaç, 1999: 15) olarak isimlendirilmektedir. Sinek figürü Konya yöresinde de tasvir edilmekle birlikte Kırşehir kadar yaygın değildir (Deniz, 1984: 63).

Fotoğraf 18: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 25491,
109x174 cm.

Fotoğraf 19: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env no: 25494,
102x161 cm.

Bitkisel kökenli bir motif olan devetabanı da mihrap köşelerinde betimlenen motiflerdendir (Fotoğraf 1, 1a). Motif, Anadolu halı sanatında yaygın olarak kullanılmaktadır. Halı ve düz dokuma yaygılarda, "deve", "deveboynu", "devetabanı" isimleriyle bilinmektedir. Motif gerçek bir deve figürüne benzememekte, ayak izlerinden ötürü devetabanı adı kullanılmaktadır. Anadolu'da birçok dokuma merkezinde tasvir edilmektedir (Deniz, 2000: 196).

Bahsi geçen karakteristik iki motif dışında mihrap köşelerinde farklı üsluplarda stilize çiçek motifleri tasvir edilmektedir. Çiçek motifleri bazı eserlerde oldukça küçük ve köşeleri dolduracak kadar çok sayıda (Fotoğraf 2, 18, 19), bazı eserlerde iri taç yapraklarıyla (Fotoğraf 5) tasvir edilmektedir.

Kırşehir gibi Anadolu'nun diğer dokuma merkezlerinde mihrap tasvirli halılarda mihrap köşeleri birer süsleme alanı olarak kullanılmıştır. Bazı dokuma merkezlerinde bu bölüm çok önemsenmiş ve halılar köşe adlarıyla anılır hale gelmiştir (Deniz, 1984a: 115-116). Kırşehir halılarının 20. yüzyıla ait bazı örneklerinde bu alanlarda tasvir edilen motiflerde bozulma- çözümlenme görülmektedir. Öyle ki bazı eserlerde motifleri tanımlamak mümkün olmamaktadır (Fotoğraf 20).

Bahsi geçen motifler dışında mihrap köşelerinin boş bırakılması mümkündür (Fotoğraf 21). Orta Anadolu ve Batı Anadolu halı dokuma merkezlerinde de mihrap köşelerinin boş bırakıldığı halılar mevcuttur. Fakat mihrap köşeleri birer süsleme alanı olarak değerlendirilen eser sayısı göz önüne alındığında, dokuyucunun bu alanı bitkisel motiflerle süslemeyi tercih ettiği görülmektedir.

Fotoğraf 20: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 25463,
104x165 cm.

Fotoğraf 21: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 25478,
93x140 cm.

Zeminde Mihrap Tasviri Olmayan Kırşehir Seccade Halıları

Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen Kırşehir seccade halılarında mihrapsız örnek sayısı oldukça azdır. Bu eserlerden birinde zeminde manzara tasviri görülmektedir. Zeminde üst üste simetrik yer alan manzara kompozisyonlarının etrafını, geometrik motiflerle süslü ince bir bordür çevrelemektedir. Manzara kompozisyonlarını çevreleyen bordür, halının her iki kısa kenarında bir kapı gibi iç kısma (zeminde tasvir edilen manzara kompozisyonlarına) açılmaktadır. Bordür, içten ve dıştan bir sıra stilize karanfil motifleri ile çevrelenmiştir (Fotoğraf 22). Kırşehir halılarının özellikle mihrap tasviri olmayan örneklerinde manzara kompozisyonu yaygındır. Kırşehir'in yanı sıra Kula'da da sayıca az olmakla birlikte zeminde manzara tasviri yer alan örnekler mevcuttur (Karaçay, 2016).

Fotoğraf 22: 19. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 24279,
107x160 cm.

Fotoğraf 23: 19. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Etnoğrafya Müzesi arşivi, env. no: 25468,
106x162 cm.

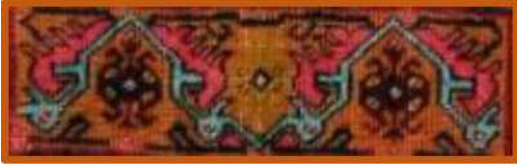
Süsleme kompozisyonunun doğrudan zemine tasvir edildiği bir diğer örnekte zemin etrafı gelin ağlatan motifi ile süslü ince bir bordür ile vurgulanmaktadır. Bordür, zeminin üstünde ve altında yer alan dikdörtgen çerçeveleri de çevrelemektedir. Zeminde düşey eksenle tasvir edilen üç sümbül motifi görülmektedir. Birinci ve üçüncü sümbül motifinin dalları orta kısımda geometrik bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu çerçevenin içerisinde, ortada daire içine alınan sekiz köşeli bir yıldız ve etrafında yer alan geometrik şekilli motifler vardır. Eserde mihrap tasviri olmamasına karşın kısa kenarlarda dikdörtgen çerçeveler yer almaktadır. Bu alanlar arapeli motifi ile süslenmiştir (Fotoğraf 23).

Uzun saplı, yaprakları ve çiçeğiyle dokunan sümbül Lâdik halıları için karakteristik bir motiftir. Lâdik halılarında sümbül motifi mihrabın altında ve üstünde bulunan dikdörtgen çerçeveler içerisinde tasvir edilmektedir (Deniz, 1986b: 13-18). Kırşehir halılarında bitkisel kökenli motifler çok çeşitli olmakla birlikte sümbül motifi yaygın değildir. Bu sebeple bu eserde Lâdik etkisi olduğu fakat Kırşehirli dokumacıların sümbül motifini pek benimsemediği söylenebilir.

Alınlık ve Tabanlık Bölümünde Yer Alan Dikdörtgen Çerçeveler

Kırşehir seccade halılarında mihrabın üzerinde veya altında, bazı eserlerde hem üzerinde hem altında dikdörtgen çerçeveler yer almaktadır. Bu çerçeveler yöre halıları için genel bir özellik olmayıp mevcut olmadığı örnekler vardır. Deniz (1984), bu çerçevelerin yörede “sandık” ismiyle anıldığını belirtmektedir (31).

Ankara Etnoğrafya Müzesindeki Kırşehir seccade halılarında dikdörtgen çerçevelerde tasvir edilen en yaygın motif arapelidir (Fotoğraf 6, 9, 10, 18, 18a, 19). Motif, mihrap tasvirli eserlerin yanı sıra zeminde mihrap tasviri olmayan eserlerde de görülmektedir (Fotoğraf 23).

Fotoğraf 18a Fotoğraf 18'den detay,
dikdörtgen çerçevede arapeli motifi

Fotoğraf 4b: Fotoğraf 4'ten detay,
dikdörtgen çerçevede ejder figürü

Arapeli motifi yörede “el” adı ile de tanınmaktadır. Zikzak şekillerle devamlılık sağlayan motifin bir altına bir üstüne şaşırtmalı olarak betimlenen bitkisel motifler veya sırt sırta tasvir edilen iki kuşu andıran bir kompozisyondur (Deniz, 1984: 48). Arapeli motifi Kırşehir halılarının yanı sıra Anadolu’da birçok dokuma merkezinde görülmektedir. Motif, dikdörtgen çerçevelerin yanı sıra halıların bordürlerinde de tasvir edilmekte ve yöreye göre farklı isimler almaktadır. Örneğin Milas yöresinde “eli koynunda (Deniz, 1987: 14)” veya “gemli su” (Cengiz, 1998: 77) adıyla tanınmaktadır.

Kırşehir seccade halılarında dikdörtgen çerçeveleri süsleyen bir diğer motif ejder figürüdür. Ejder figürü Türk sanatına Çin’den geçmiş bir motiftir. Bundan dolayı Hunlar kendi başkentlerine Ejderha şehri adını vermişlerdir (Ögel, 1995: 566). Ejder, Orta Asya’da dünyanın dönmesini sağlayan, gece ve gündüzün meydana gelmesini temin eden, iyilik, kötülük, sağlık ve kahramanlık sembolü olarak kullanılmaktaydı (Deniz, 1998: 102). Ejder motifi, İslamiyet’ten önce olduğu gibi İslamiyet’ten sonra da Türk sanatında sıklıkla görülmektedir. Bu tasvirlerde gök ve yer, su sembolizmine uygun olarak bazen iyi bazen de kötü bir yaratık olarak tasvir edilmiştir (Çoruhlu, 1999: 254).

Kırşehir seccade halılarında dikdörtgen çerçeveler içerisinde görülen ejder figürü yatık “s” şeklinde stilize tasvir edilmektedir. Ejder figürünün orta yerinde vurgulanan ve evren olarak tanımlanan boğum bulutu sembolize etmektedir (Deniz, 2000:191). Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen halılarda ejder figürünün çok kollu ve çok başlı tasvir edildiği görülmektedir (Fotoğraf 3, 4b). Ejder figürü Batı Anadolu dokuma merkezlerinde Kırşehir’de olduğu gibi dikdörtgen çerçeveler içerisinde tasvir edilmektedir (Deniz, 1984: 66; Deniz, 1986a: 16).

Bordür Tasarımı

Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen Kırşehir seccade halılarında bordür düzenlemesinde üslup birliği söz konusu değildir. Bu eserlerde iki enli bordür arasında bir dar bordür; hemen hemen aynı genişlikte iki, üç veya dört sıra dar bordür; bir geniş ve bir dar bordür; tek enli bordür düzenlemesi yaygındır.

Kırşehir halılarında dar bordürlerde tasvir edilen karakteristik motifleri Deniz (1986) açıklamıştır. Buna göre, şaşırtmalı çiçekler, zikzak şekiller, bir ters bir düz yerleştirilen üçgenler, yıldız şekilli çiçekler, gelin ağlatan ve çatıkkaş en yaygın motiflerdendir. Gelin ağlatan, çiçek motiflerinin sürekli yinelenmesi ile meydana gelmektedir. Çatıkkaş, zikzak çizgiler arasında çiçek motiflerinin bir ters bir düz yerleştirilmesi ile oluşmaktadır (18-24).

Ankara Etnoğrafya Müzesindeki Kırşehir seccade halılarının dar bordürlerinde bitkisel süslemenin hâkim olduğu görülmektedir. Halılarda en çok tasvir edilen çatıkkaş motifidir (Fotoğraf 3, 4, 6a, 18b). Bunun yanı sıra farklı formlarda stilize yaprak motifi ile birlikte betimlenen çiçekler (Fotoğraf 22, 23a), gelin ağlatan motifi (21a), menderes motifi (Fot. 9, 20a) ve yıldız şekilli çiçekler (Fotoğraf 15) dar bordürleri süslemektedir. Kırşehir seccade halılarında mihrap içi ve dışını çevreleyen karanfil motifinin dar bordürlerde tasvir edilmesi mümkündür (Fotoğraf 2, 22). Geometrik motifler yaygın değildir. Fakat çiçek motifleri ile birlikte şaşırtmalı olarak kompozisyona dâhil olabilmektedir. Çiçek motiflerinin aralarında bir ters bir düz tasvir edilen üçgenler geometrik motiflere örnek olarak verilebilir (Fotoğraf 2, 23a).

Fotoğrafların sıralanışı soldan sağa

Fotoğraf 1b: Fotoğraf 1’den detay, dar bordürde akrep motifi, enli bordürde devetabanı motifi

Fotoğraf 6a: Fotoğraf 6’dan detay, dar bordürde çatıkkaş motifi, enli bordürde stilize dalların her iki yanında şaşırtmalı olarak tasvir edilen çiçekler

Fotoğraf 18b: Fotoğraf 18’den detay, dar bordürde çatıkkaş motifi, enli bordürde elma- tarak motifi

Fotoğraf 20a: Fotoğraf 20’den detay, dar bordürde menderes motifi, enli bordürde ev motifi

Fotoğraf 21a: Fotoğraf 21’den detay, dar bordürde gelin ağlatan motifi, enli bordürde tomurcuk açmış çiçek motifi

Fotoğraf 23a: Fotoğraf 23’ten detay, dar bordürde stilize yaprak motifi ile betimlenen çiçekler, enli bordürde Lâdik gülü motifi

Kırşehir’de dar bordürleri süsleyen motifler Anadolu’da birçok dokuma merkezinde küçük farklılıklarla dokunmaktadır. Üslup açısından aynı olan motifler dokunduğu yöreye göre farklı isimler alabilmektedir. Örneğin Kırşehir yöresinde çatıkkaş olarak bilinen motif; Sivas, Kayseri, Yahyalı ve Konya’da “çiçek”, Taşpınar, Arısamın ve Niğde çevresinde “çatıkkaş” ve “gülboncuk” ismi ile bilinirken (Deniz, 1984: 60), Balıkesir Yağcıbedir halılarında “sarılısu” ismi ile anılmaktadır (Öztürk, 1992: 25). Kırşehir’de dar bordürlerde tasvir edilen gelin ağlatan motifi de Orta Anadolu’da birçok merkezde görülmesi sebebiyle yörenin ortak motifi olduğu düşüncesini güçlendirmektedir (Deniz, 1984: 60). Aynı çatıkkaş motifinde olduğu gibi gelin ağlatan motifi de yörelere göre çok farklı isimler almaktadır (Kırzioğlu, 1995: 123).

Ankara Etnoğrafya Müzesindeki bir eserin dar bordüründe akrep figürü görülmektedir (Fotoğraf 1b). Deniz (2000), akrebin korkulan bir hayvan olmasına rağmen, düşmanlardan kurtulmak için kendi kendini zehirlemesinin halk arasında kahramanlık sembolü gibi görünmesine neden olduğunu ve bu sebeple halı ile düz yaygılarda çok tasvir edildiğini belirtmektedir (188). Butterweck ve Orasch (1986), iyi şans sembolü olarak görülen akrebin, namaz kılan kişiyi koruduğuna dair inançtan bahsetmektedir (93). Ayrıca zehrinden korktukları için akrep şeklinde ziynet eşyası takarak akrebe karşı korunma inancı akrep figürlü dokumalar için de geçerlidir (Erbek, 1987: 43).

Kırşehir seccade halılarında enli bordürlerde bitkisel kompozisyonlar başattır. Enli bordürlerde devetabanı (Fotoğraf 1b), Lâdik gülü (Fotoğraf 19, 23a) ve elma tarak (Fotoğraf 18b) dikkat çeken motiflerdendir. Lâdik gülü, Kırşehir halılarında sıklıkla tasvir edilmekle birlikte aslen Lâdik halıları için karakteristiktir. Kompozisyon stilize bir lale ve büyük taç yapraklı bir çiçek motifinin alternatif dizilişi ile ortaya çıkmaktadır (Deniz, 1986b: 14). Lâdik gülü motifi Batı Anadolu ve Orta Anadolu halı dokuma merkezlerinde de sıklıkla kullanılmaktadır (Deniz, 2000: 177). Enli bordürde görülen bir diğer motif elma-tarak motifidir. Gördes halılarında tasvir edilen elma motifi, bazı örneklerde tarak olarak bilinen motif ile birlikte tasvir edilerek bir kompozisyon oluşturmakta ve Gördes ile Kırşehir’de elma-tarak adıyla bilinmektedir (Deniz, 2000: 38). Elma-tarak motifi Batı Anadolu’da Gördes seccade halılarının erken örneklerinde ve Kula’da görülmektedir. Motifin Kırşehir seccade halılarında da görülmesi bu iki önemli dokuma merkezinin etkisi olarak düşünülebilir.

Bahsi geçen motiflerin yanı sıra iri taç yapraklı çiçek ve yaprak (Fotoğraf 3), stilize dalların her iki yanında şaşırtmalı olarak tasvir edilen çiçekler (Fotoğraf 6a), çokgenlerin içinde betimlenen çiçekler (Fot. 9), tomurcuk açmış çiçekler (Fotoğraf 10, 21a), bahar dalları (Fotoğraf 12) enli bordürleri süslemektedir.

Bir halıda enli bordürde tasvir edilen ev motifi kompozisyon açısından özgündür. Kompozisyonda, şematik kırma çatılı bir ev, önünde uzanan yatay veranda ile tasvir edilmiştir. Ev motifinin her iki yanında yer alan şematik mimari unsurlardan uzanan başak motifleri kırma çatının eğimine simetrik uyum sağlamaktadır. Ev motifinin üzerinde tasvir edilen ince dallar ve stilize çiçekler ile kompozisyon tamamlanmaktadır (Fotoğraf 20a). Kırşehir halılarında mihrap nişinde veya zeminde tasvir edilen şematik ev motifi bu eserde bordürde yer alarak farklı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

MOTİF VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN KIRŞEHİR SECCADE HALILARININ FARKLI ÖRNEKLERİ

Anadolu Türk halı sanatı açısından Türkiye’nin en zengin müzelerinden biri hiç kuşkusuz Ankara Vakıf Eserleri Müzesidir. Müze envanterine kayıtlı halılar içerisinde sayı açısından Kırşehir seccadeleri önemli bir grup oluşturmaktadır. Müze koleksiyonunda 19. ve 20. yüzyıllara ait farklı motif ve kompozisyon özellikleri gösteren Kırşehir seccade halıları bulunmaktadır (Bayraktaroğlu, 1997: 88-103; Nefes vd, 2016: 91-125; Karaçay, 2016). Müzede deponun yanı sıra teşhirde çok sayıda Kırşehir seccade halısı mevcuttur. Müze giriş kat Salon I’de sekiz, üst kat Salon II’de bir ve Salon IV’te bir Kırşehir seccade halısı sergilenmektedir. Müzede teşhirdeki eserlerden bir kısmı Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen halılarla üslup birliği gösterirken bazı eserler farklı motif ve kompozisyon özellikleri ile dikkat çekmektedir.

Fotoğraf 24: 18. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Vakıf Eserleri Müzesi teşhir, env. no: 32.09.813,
124x165 cm.

Fotoğraf 25: 19. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Vakıf Eserleri Müzesi teşhir, env. no: 37. 729,
100x155 cm.

Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Salon I’de sergilenen bir eser Kırşehir seccade halılarının karakteristik tüm özelliklerini ihtiva etmesi açısından önemlidir. Müze envanter kayıtlarında eserin 18. yüzyıla ait olduğu belirtilmektedir. Isparta Uluborlu Alaaddin Camii’nden getirilmiştir. Tek yönlü mihraplıdır. Kırmızı renkli mihrap nişinin etrafı farklı renklerde birkaç sıra kontür ile vurgulanmıştır. Mihrap kemeri basamaklıdır ve basamakların birleştiği noktada karşılıklı elibelinde motifi tasvir edilmiştir. Mihrap köşeleri süslemesizdir. Bordürlerde Kırşehir halılarının karakteristik motiflerinden oluşan bitkisel kompozisyon hakimdir. Mihrabın üzerinde yer alan dikdörtgen çerçevede tasvir edilen ejder figürü ise Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen Kırşehir seccade halılarından farklı üsluptadır. Ankara Etnoğrafya Müzesindeki halılarda dikdörtgen çerçevede çok kollu ve çok başlı tasvir edilen ejder figürü bu eserde yatık “s” şeklinde orta yerinden boğum yaparak uzanmaktadır (Fotoğraf 24).

Salon I’de sergilenen bir başka eser farklı mihrap tasarımı ile dikkat çekmektedir. Kastamonu Nasrullah Camii’nden getirilmiştir. 19. yüzyıla aittir. Halının mihrap tasviri Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen Kırşehir seccade halılarından tamamen farklıdır. Halı zemininde yer alan mihrap, aynı yöne bakan iki mihrap kemerine sahiptir. Yan yana iki mihrap izlenimi uyandıran eser, Kırşehir seccade halılarında farklı formda mihrap tasarımına örnek teşkil etmesi açısından önemlidir. Bunun yanı sıra dikdörtgen çerçevede yer alan ejder figürünün yatık “s” şeklinde tasvir edildiği görülmektedir. Bu iki özellik dışında motif ve kompozisyon açısından Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen halılar ile ortak özellikler sergilemektedir (Fotoğraf 25).

Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde farklı mihrap tasarımı ile dikkat çeken bir diğer eser Elazığ-Harpur Sare Hatun Camii’nden getirilmiştir. Müzede Salon I’de sergilenmektedir. 19. yüzyıla aittir. Halı tek yönlü mihraplıdır. Basamak şeklinde daralarak yükselen mihrap kemeri birkaç sıra kontür ile çevrelenmiştir. Mihrap kemerinin iç kısmında her basamağın birer kanca motifi ile vurgulanması açısından dikkat çekicidir. Mihrap nişini farklı üslupta çiçek motifleri, stilize yapraklar ve tarak motifleri süslemektedir (Fotoğraf 26). Mihrap tasarımı açısından bu esere benzer bir diğer seccade yine giriş katta sergilenmektedir. Kastamonu’dan getirilmiştir. 19. yüzyıla aittir. Tek yönlü mihraplıdır. Basamak şeklinde daralarak yükselen mihrap kemeri birkaç sıra kontür ile çevrelenmiştir. Mihrap kemerinin iç kısmında her basamak birer kanca motifi ile vurgulanmaktadır. Mihrap nişi ise ters “v” şeklindeki geometrik motiflerin başatlığında farklı bir kompozisyon sergilemektedir (Fotoğraf 27). Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen eserlerden farklı mihrap tasarımları ile ayrılan bu seccadelerin benzer örnekleri Konya Müzesinde de bulunmaktadır.

Fotoğraf 26: 19. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Vakıf Eserleri Müzesi teşhir, env. no: 23.528,
118x155 cm.

Fotoğraf 27: 19. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Ankara Vakıf Eserleri Müzesi teşhir, env. no: 37.1317,
107x150 cm.

Fotoğraf 28: 19. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Konya Müzesi, env. no: 824, 115x162 cm.
(Konya Müzesi Halı Kataloğu I)

Fotoğraf 29: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı,
Konya Müzesi, env. no: 2199, 105x150 cm.
(Konya Müzesi Halı Kataloğu I)

Konya Müzesinde teşhirde ve depoda bulunan halılar, Konya Müzesi tarafından hazırlanan katalogta yayımlanmıştır.⁵ Katalog, Konya Müzesi koleksiyonunda çok sayıda Kırşehir seccade halısı bulunduğunu

5 Konya Müzesi tarafından hazırlanan halı katalogunda, Kırşehir yöresine ait halı, seccade, yolluk, sedir halısı gibi farklı türlerde örneklerin envanter bilgileri ve fotoğrafları yer almaktadır. Çalışma kapsamında, Konya Müzesinde bulunan Kırşehir seccade halılarının envanter bilgileri ile fotoğraflarına Konya Müzesi Halı Kataloğundan ulaşılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Kervan, G.-Önel, L. (2012). Konya Müzesi Halı Kataloğu I, (Editör M. Çıpan). Konya: Bahçıvanlar Basım. Ayrıca Konya Etnoğrafya Müzesinde bulunan Kırşehir halılarına, 2016 yılında tamamlanan yüksek lisans tezi ve yüksek lisans tezinden üretilen kitapta yer verilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Pala, Z. (2016). Konya Etnoğrafya Müzesi ve Mevlana Müzesinde bulunan Kırşehir Halıları. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı, Geleneksel Türk El Sanatları Bilim Dalı. Konya; Pala, Yavuz Yiğit, Z. (2021). Konya Müzelerinde Bulunan Kırşehir Halıları. Ankara: İksad.

göstermektedir (Kervan, G.-Önel, L., 2012). Müzede bulunan Kırşehir seccade halılarından 824, 827, 829 ve 5637 envanter numaralı eserler mihrap tasarımları açısından Ankara Etnoğrafya Müzesindeki eserlerden farklıdır. Bu halılarda mihrap tek veya çift yönlüdür. Basamak şeklinde daralarak yükselen mihrap kemeri birkaç sıra kontur ile çevrelenmiştir. Mihrap kemerinin iç kısmında her basamak birer kanca motifi ile vurgulanmaktadır. Mihrap tasarımları açısından Ankara Vakıf Eserleri Müzesindeki iki eser ile benzerlik gösteren bu halıların mihrap nişini oldukça iri tasvir edilen stilize yaprak motiflerinden oluşan bir demet süslemektedir (Fotoğraf 28). Bahsi geçen mihrap formunun bir benzeri Konya Müzesinde 2199 envanter numaralı eserdir. 20. yüzyıla ait olduğu belirtilmektedir. Eser çift yönlü mihraplıdır. Bu eserde mihrap tasarımının farkı mihrap kemerlerine basamak şeklindeki formun kanca motifleri ile verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Fotoğraf 29).

Konya Müzesinde Kırşehir seccade halıları açısından oldukça özgün bir örnek yer almaktadır. Eser müze koleksiyonuna 3395 envanter numarası ile kayıtlıdır. 20. yüzyıla ait olduğu belirtilmektedir. Eserde mihrap tasviri yoktur. Eserin zemini düşey tasvir edilen ince kuşaklarla uzunlamasına altı bölüme ayrılmıştır. Her bir bölümde üst üste simetrik tasvir edilen Lâdik gülü motifi görülmektedir. Lâdik halıları etkisinde Kırşehir seccade halılarının bordürlerinde görülen bu motif, bahsi geçen eserde zemini süslemesi açısından dikkat çekicidir (Fotoğraf 30). Kırşehir seccade halılarında mihrap tasviri zaruri değildir. Özellikle manzaralı Kırşehir seccade halılarında mihrap tasviri olmayan eser sayısı fazladır. Bu eser ise zemin tasarımı ve zeminde tasvir edilen Lâdik gülü motifi ile diğer eserlerden farklı bir üslup sergilemektedir.

Fotoğraf 30: 20. yüzyıl Kırşehir seccade halısı, Konya Müzesi, env. no: 3395, 102x154 cm. (Konya Müzesi Halı Kataloğu I)

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi ve Konya Müzesinde Kırşehir seccade halılarının farklı üslup özellikleri sergileyen örneklerine yer verilmiştir. Kırşehir seccade halıları müzeler dışında özel koleksiyonlarında değerli eserleri arasında yer almaktadır (Öztürk ve Karavar, 2018: 121133). Farklı müzelerden ya da koleksiyondan örnekler Kırşehir seccade halılarının motif ve kompozisyon özellikleri açısından Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen eserlerle sınırlı olmadığını göstermektedir. Bu sebeple Kırşehir halıları ile ilgili yapılacak her çalışma daha fazla esere ulaşmayı mümkün kılarak bu eserlerin genel üslup özelliklerinin belirlenmesine ve Anadolu Türk halı sanatı içerisinde rolünün ortaya konmasına yardımcı olacaktır.

SONUÇ

Anadolu'nun önemli dokuma merkezlerinden Kırşehir, 19. ve 20. yüzyıllarda yoğun dokuma faaliyeti içerisindeydi. Günümüze ulaşan Kırşehir seccade halılarının sayıca fazla olması bu bilgiyi doğrulamaktadır. Kırşehir seccade halıları ile ilgili yapılan yayınlar halıların teknik ve süsleme özelliklerine dair bilgi vermektedir. Ancak yurt içinde ve yurt dışında müzeler ile özel koleksiyonlarda yer alan Kırşehir seccade halıları motif ve kompozisyon özellikleri açısından muazzam çeşitlilik göstermektedir. Bu sebeple farklı üsluplar gösteren Kırşehir seccade halılarını tanıtarak belgelemek, Kırşehir'in Anadolu halı sanatı içerisindeki rolünü ortaya koymak açısından önemlidir.

Bu çalışmada Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen 36 Kırşehir seccade halısından örneklem olarak seçilen 18 Kırşehir seccade halısı motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmiştir. Halılar dönem, teknik, malzeme, renk ve tür açısından Kırşehir halılarının genel tanımına uygun özellikler göstermektedir. Seccade halısı olarak dokunan bu eserler zemin tasarımları açısından da Kırşehir halılarının üslup bütünlüğünü tamamlamaktadır. Halılar ekseriyetle zeminde mihrap tasvirlidir. Mihrap tasvirli halılar tek yönlü mihraplı ve çift yönlü mihraplı olmak üzere iki farklı form sergilemektedir. Mihraplı halılarda mihrap nişinde ağırlıklı olarak stilize bitkisel motiflerden müteşekkil kompozisyon görülmektedir. Bitkisel kompozisyonu, manzara tasviri ve kandil motifi takip etmektedir. Süslemesiz mihrap da yaygındır. Mihraplı halılarda mihrap kemerinden kaynaklı oluşan üçgen köşelerde, yörede sinek olarak adlandırılan küçük beneklerden oluşan kompozisyon veya stilize çiçek ve yaprak motifleri betimlenmektedir. Mihrap tasviri olmayan az sayıda örnekten biri manzara tasvirli, diğeri sümbül motiflidir. Manzara tasviri, tek yönlü mihraplı eserlerde olduğu gibi ancak bu defa zeminde üst üste sıralanmaktadır. Sümbül motifinin tasvir edildiği örnek Kırşehir seccade halıları için tanıdık bir motif değildir. Halılarda mihrap üzerinde ve altında yer alan dikdörtgen çerçevelerde arapeli ve ejder figürü en çok tasvir edilen motiflerdir. Bu motiflerin dışında dikdörtgen çerçevelerde stilize bitkisel süslemeler yaygındır. Bordürlerde yörede çatıkkaş ve gelin ağlatan olarak bilinen bitkisel kökenli motifler ve stilize çiçek ve yaprak motiflerinin alternatif sıralanışı ile oluşturulan kompozisyonlar görülmektedir. Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen Kırşehir seccade halıları yöreye has belli başlı motif ve kompozisyon özelliklerine sahip olmakla birlikte Batı Anadolu'nun iki önemli dokuma merkezi Gördes ve Kula etkisi hissedilmektedir.

Ankara Etnoğrafya Müzesi dışında Ankara Vakıf Eserleri Müzesi ve Konya Müzesi halı koleksiyonu Kırşehir seccade halıları açısından zengindir. Bu müzelerde bulunan Kırşehir seccade halılarında özellikle mihrap tasarımında farklı örnekler bulunmaktadır. Bu örnekler Kırşehir seccade halılarının motif ve kompozisyon özellikleri açısından Ankara Etnoğrafya Müzesinde tespit edilen eserlerle sınırlı olmadığını göstermektedir. Bu sebeple Kırşehir halıları ile ilgili yapılacak her çalışma daha fazla esere ulaşmayı mümkün kılarak Kırşehir seccade halılarının genel üslup özelliklerinin belirlenmesine ve Anadolu Türk halı sanatı içerisinde rolünün ortaya konmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksel, M. (2010). *Türklerde Dini Resimler*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Anmaç, E. (1999) Kula Halılarının Kompozisyon Özellikleri ve Kula Halılarında Kullanılan Motifler. *Erdem, Halı Özel Sayısı-1, C.10, S. 28*: 15-22
- Bayraktaroğlu, S. (1997). Vakıflar Genel Müdürlüğü Halı-Kilim Koleksiyonu. *Arış. 3*: 88-103.
- Bilgin, Ü. (1983). Eski Gördes Seccadeleri. *Manisa Turizm Derneği, S.4*: 66-79.
- Butterweck, G. and Orasch, D. (1986). *Handbook of Anatolian Carpets*. Wien.
- Cengiz, B. (1998). Milas Halılarında Renk, Desen ve Kompozisyon Özellikleri. *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı: Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (27-31 Mayıs 1996 Kayseri)*: 77-85.
- Cumanıyazova, M. (1999). Türkmen Halısı Evrenin Minyatürdeki Modelidir. *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Kasım 1977), C. 1*: 143-147.
- Çoruhlu, Y. (1999). Türk Sanatında Görülen Hayvan Figürlerine ‘Gök ve Yer’ Sembolizmi Açısından Bir Bakış. *Uluslararası Üçüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (25-29 Eylül 1993 Ankara)*: 243-259.
- Deniz, B. (1984). Kırşehir Halıları. *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi. III*: 25- 81.
- Deniz, B. (1984a). Taşpınar Halılarında Desen. *I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri (18-21 Kasım 1981 İzmir)*: 112-119.
- Deniz, B. (1986). Kırşehir Halıları. *Bilim Birlik Başarı, Y. 12, S. 47*: 18-24.
- Deniz, B. (1986a). Gördes Halıları. *Bilim Birlik Başarı, Y.12, S.45*: 13-19.
- Deniz, B. (1986b). Lâdik Halıları. *Bilim Birlik Başarı, Y.12, S.46*: 13-18.
- Deniz, B. (1987). Milas Halıları. *Bilim Birlik Başarı, Y. 12, S. 49*: 13-20.
- Deniz, B. (1998). Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi. *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim Ve Cicim Sanatı: Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (27-31 Mayıs 1996 Kayseri)*: 102-108.
- Deniz, B. (1997). Kırşehir Mucur Halılarının Sözlüğü-I. *Arış, Halı Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi, Y. 1, S. 1*: 148-152.
- Deniz, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı Kilim Ve Düz Dokuma Yayımları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Erbek, G. (1987). *Anatolian Motifs from Çatalhöyük to the Present*. Ankara.
- Formenton, F. (1972). *Oriental Rugs and Carpets*. London: The Hamlyn Publishing Group Limited.
- Karaçay, Ç. (2023). 19-20. Yüzyıllar Anadolu Türk Halı Sanatında Özgün Bir Kompozisyon: Manzara Tasvirleri. *Sanat Tarihi Dergisi, C.32, S. 1*: 257-279.
- Karaçay, Ç. (2022). Boteh Motifinin Kökenine Kısa Bir Bakış ve Anadolu Türk Halı Sanatında Boteh Tasvirleri. *Art-e Sanat Dergisi, Vol. 15, No. 29*: 128-148.
- Karaçay, Ç. (2019) 20. Yüzyıla Ait Bir Grup Gördes Halısının Motif Özelliklerine Dair Değerlendirmeler. *Arış*: 52-64.
- Karaçay, Ç. (2016). *Batılılaşma Dönemi Türk Sanatında Manzara Tasvirinin Türk Halı Sanatına Yansıması*.

Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi.

Kervan, G. ve Önel, L. (2012). *Konya Müzesi Halı Kataloğu I*. (M. Çıpan, Ed.). Konya: Bahçıvanlar Basım.

Kırzioğlu, Görgünay, N. (1995). *Altaylardan Tunaboyuna Türk Dünyasında Ortak Motifler: Halılar, Benzeri Dokumalar, Giysiler, Mimari Eserler ile Değişik Eşya ve Paralarda*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Kültür Bakanlığı. (1995). *Turkish Handwoven Carpets, Catalog*, Ankara: Kültür Bakanlığı DÖSİM.

Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi*. C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Nefes E., Can, Y., Gün, R. ve Çelik, B. (2016). Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Samsun Camilerinden Derlenmiş Tarihi Halılar. *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.16, S. 3: 91-125.

Öztürk, Y. (1992). *Balıkesir-Yöresi Yağcıbedir Halıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Öztürk, B. ve Karavar, G. (2018). Özel Bir Koleksiyonda Bulunan Kırşehir ve Mucur Halıları. *ASOS Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y. 6, S. 66: 121-133.

Pala, Z. (2016). *Konya Etnoğrafya Müzesi ve Mevlana Müzesinde bulunan Kırşehir Halıları*.

Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

Pala, Yavuzyiğit, Z. (2021). *Konya Müzelerinde Bulunan Kırşehir Halıları*. Ankara: İksad.

Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1992). Elibelinde. *Sanat Kavram Ve Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.